
Constructing boundaries: Jewish and Arab workers in mandatory Palestine by Deborah S. Bernstein

Review by: דוד דה פריס

Megamot / 3, חוברת מא, כרך מא, מגמות

2001 / דצמבר pp. 480-483

Published by: [Henrietta Szold Institute](#) / מכון הנרייטה סאלד

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23657538>

Accessed: 03/09/2014 20:50

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Henrietta Szold Institute / מכון הנרייטה סאלד is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Megamot* / מגמות

<http://www.jstor.org>

Constructing boundaries: Jewish and Arab workers in mandatory Palestine, by Deborah S. Bernstein. Albany: State University of New York Press, 2000. 277 + xvi pp.

הניסיון ההיסטורי מצביע על כך שגורמים שונים פועלים לפצל שוקי עבודה לפי קווי תיחום אתניים ולאומיים. אולם ברור שאין בהתפצלות זו משום כורח טבעי, ושסוכנים כלכליים, פוליטיים וחברתיים מעורבים בהיווצרותה. לעתים פועלים גורמים אלה כתגובה למצב הכלכלי, ולעתים מתוך אידיאולוגיה פוליטית הרואה בתיחום לאומי של שוק עבודה מרכיב חיוני במערך ההנדסה החברתית שהיא מבקשת לממש. כך אירע בארץ-ישראל המנדטורית, כפי שממחיש ספרה החשוב של דבורה ברנשטיין מאוניברסיטת חיפה.

בהתבססה על מחקר ארכיוני מדוקדק בהיסטוריה של עובדים בחיפה ועל מחקרים קודמים בנושא זה, מאששת המחברת מחדש ובצורה רהוטה את העובדה שעיצוב גבולותיו הפנימיים של שוק העבודה הארץ-ישראלי היה בחלקו ניסיון מודע ומתוכנן להגביל בצורה מלאכותית את כוחות השוק. הגבלה זו נועדה להעניק בסיס כלכלי למפעל הציוני, דהיינו, להבטיח את קליטתם הכלכלית של מהגרים יהודים ולרתום את הכוחות הפוליטיים ומקורות ההון ביישוב היהודי לשם ביסוסו הלאומי. מעצם מהותן של מטרות אלה ומאופני הגשמתן מתבהר תפקידם המרכזי של הפוליטיקאים בחייהם של עובדים בתקופה הנדונה, ומנגד מתערערת ההנחה שניתן לדון בישויות החברתיות בארץ-ישראל המנדטורית בנפרד האחת מרעותה. תרומתו של הספר, שמתמקד בחיפה בתקופת המנדט, היא בהמחשה של ניסיון ההגבלה הזה בשטח, ובהצגה שיטתית של האופנים שבהם תורגם ההיגיון האידיאולוגי של הגבלת כוחות השוק במציאות היומיומית של שוק עבודה מקומי. יתרה מזו, ברנשטיין מצטרפת בספר זה לשורה של חוקרים שהצביעו על כל מה שהיה כרוך בהגבלה המלאכותית הזו: ריסון בוטה, על-ידי ההנהגה הארצית והמקומית בתנועת העבודה, של דחפים אנושיים "מלמטה", שיכלו להביא לשיתוף פעולה כלכלי ולמימוש פוטנציאל של סולידריות בין עובדים. לריסון זה היה מחיר חברתי ברור: יצירת מרכזי כוח הסתדרותיים ריכוזיים, הפעלת משמעת חברתית חזקה ויצירת פער בין הביורוקרטים של תנועת העבודה לבין עובדים ואנשי שורה. העיצוב

הלאומי של גבולות שוק העבודה מצטייר במקרה זה של חיפה כסמן ברור של זהותה של תנועת העבודה כלאומית, שדחפיה הסגרגטיביים והלאומיים ניצבים במרכז עולמה, ושפוליטיקה של כוח מועדפת בה על פני ייצוג של עובדים במקומות עבודה. ההמחשה של תהליכים אלה בשטח מראה בבירור, שפרויקט ההגבלה המלאכותית היה רחוק מלהיות הומוגני. חיפה, האתר שמשמש לברנשטיין לבדיקת טענותיה ההיסטוריות והתיאורטיות, אמנם דמתה למקומות אחרים בארץ – בנטייה של היישוב היהודי להתבדלות מהחברה העירונית הערבית ברובה, בפיצול הלאומי של שוק העבודה ובקשרי הגומלין בין גורמים פוליטיים לכלכליים – אולם חיפה גם הייתה גם וריאנט של הפרויקט הזה, משום מאפייניה הייחודיים ומשום היווצרותם של אינטרסים משותפים של עובדים ערבים ויהודים שהשפיעו על גורלו של פרויקט ההגבלה המלאכותית של שוק העבודה המקומי. מבחינה זו ספרה של ברנשטיין קורא לא רק להשוואה עם וריאנטים אחרים, ובפרט עם ירושלים ותל אביב, אלא גם לבחינה של התגובות של עובדים משני הלאומים למעשיהם של הפוליטיקאים. ברנשטיין בוחנת את פוטנציאל הסולידריות הזאת בארבעה ענפים – בניין ותעשייה, שבהם היו מעסיקים ערבים ויהודים, והנמל והרכבת, שבהם הועסקו העובדים על-ידי הממשלה, וממצאה מצביעים על כך שההתרחשויות בשוק העבודה היו רחוקות מלהיות הומוגניות. בענף הבניין דווקא האינטראקציה האינטנסיבית בין עובדים ערבים ויהודים, הדומיננטיות המספרית של הפועלים הערבים והשפעת השכר הנמוך של הפועל הערבי על שכרו של עמיתו היהודי דחפו את ההסתדרות להקים מחיצות לאומיות, ולחפש לשם כך את סיועו של היישוב היהודי. מחיצות אלה לא אפשרו לפוטנציאל השיתוף, שהתבסס על חוויות עבודה דומות, להתממש. בתעשייה קרה דבר אחר. התפתחות במגזר היהודי הייתה עצמאית יותר והשפעת מבנה השכר בקרב העובדים הערבים על עובדים יהודים הייתה פחותה יותר. התייחסו הלאומי בענף זה נבע אפוא מהתפתחות כלכלית נפרדת, מהעובדה שערבים השקיעו פחות מיהודים בענף זה ולא נוצרה שכבה רחבה של עובדי תעשייה ערבים. אידיאולוגיה ציונית וסגרגטיבית הייתה חשובה כאן יותר מאשר תחרות עם עובדים ערבים "זולים". בנמל היה המצב שונה. הבריטים העדיפו את העובדים הערבים "הזולים", חלקם מקומיים וחלקם מחפשי עבודה שבאו מדרום סוריה, ותחרות של יהודים בערבים נראתה חסרת תוחלת. התגובה של תנועת העבודה למצב זה, בסיוע ניכר מהמוסדות היישוביים ומהתנועה הציונית, הייתה בניית איים של קבלנות הסתדרותית (באמצעות סולל-בונה), שפעלו בנפרד ממערכות העסקה של הפועל הערבי. ההתפתחות של ארגון נפרד ומקומות עבודה נפרדים בנמל מנעו אפשרויות של שיתוף פעולה בין העובדים בנמל. בעבודות הרכבת התפתחו הדברים אחרת. כאן עבדו ערבים ויהודים יחדיו, לאורך זמן, ולא צמחה נפרדות ארגונית. שיטת הקבלנות ההסתדרותית, שהגנה על העובד היהודי בנמל, לא יכלה להתקיים בענף זה. וכך, שיתוף הפעולה בין העובדים משני הלאומים, בפרט במאבקים לשיפור שכר ותנאי עבודה, היה האינטנסיבי ביותר מכל הענפים, ואף הצמיח סממנים של "סולידריות מעמדית" ייחודית.

הניתוח הענפי של ברנשטיין משרטט ספקטרום של אפשרויות ומראה שמה שקבע את המיקום של כל התרחשויות בספקטרום זה לא היה רק אופי המעסיק והתכונות הספציפיות של "תהליך העבודה" בכל ענף, אלא גם אפשרויות הפעולה הארגונית והפוליטית של ההסתדרות.

ספציפיות מקומית וענפית זו מאפשרת לברנשטיין לשלב בספרה ניתוח היסטורי בכלים תיאורטיים. יתרה מזו, היא מסייעת לה לבקר את הנחות היסוד של התיאוריה של שוק עבודה מפולח ולשלב בה את הלאומיות כגורם מעצב וקונפליקטואלי. מבחינה זו מערערת ברנשטיין על בלעדיותה של הפרספקטיבה המטריאליסטית השורה על הניסוחים הקלסיים של התיאוריה. הדגש על מקומה של זהות לאומית בעיצובו של שוק העבודה ובהבנייתם של יחסים בין עובדים מאפשר לחוקרת לבחון את מה שניתן לכנות "מצב של זהויות מקבילות": אחיזה ב־זמנית במספר זהויות – לאומיות, אתניות, מעמדיות ואף מגדריות. הפוטנציאל של שיתוף פעולה בין עובדים יהודים וערבים בחיפה המעורבת ממחיש היטב מצב זה ומדגיש את החולשה של ניתוח חד-ממדי של יחסים בין עובדים השותפים בעת בעונה אחת הן להתנסויות כלכליות דומות והן לקונפליקט לאומי. מזה משתמעת השלכה חשובה להיסטוריוגרפיה של תנועת העבודה. לתנועת העבודה אמנם הייתה הגמוניה פוליטית ביישוב היהודי, בפרט בחצי השני של תקופת המנדט, אולם השפעתה על תהליכים כלכליים לא הייתה רבה. יכולתה להשפיע על מקומות עבודה לא-הסתדרותיים הייתה דלה. כאשר בוחנים את התנסויותיהם של רוב העובדים בתהליכי העבודה עצמם (תהליכי הייצור, יחסי העבודה וכדומה) דומה שתנועת העבודה נעדרת מהם ואין לה היכולת להשפיע על המדיניות העסקית והניהולית במגזרים השונים. כך היה לא רק במקומות עבודה ערביים וממשלתיים אלא גם במגזר הפרטי של הכלכלה היישובית. חולשה זו השתקפה למשל בענף השירותים ובעיקר בפקידות: לא זו בלבד שלהסתדרות הייתה השפעה מעטה על מדיניות ההעסקה של פקידים במנגנון הממשלתי ועל יחסי העבודה בסקטור הפקידותי הפרטי ביישוב, אלא שהיא אף התקשתה לאגד את הפקידים והפקידות הרבים במגזרים אלה. קושי זה השתקף בשביתה הגדולה ביותר בתקופת המנדט – שביתת הפקידים הערבית-יהודית בסקטור הממשלתי ב-1946. השפעתה של ההסתדרות הייתה מעטה, השוכתים מנעו מפוליטיקאים ערבים ויהודים להתערב בה, והצלחתה נבעה בין השאר מריסונה של מעורבות פוליטית בה.

ההגבלה המלאכותית של שוק העבודה הארץ-ישראלי הצליחה לפיכך יותר מבחינה פוליטית וסימבולית ופחות מבחינה כלכלית. ההגמוניה הפוליטית של תנועת העבודה שיקפה כוח פוליטי, אך הכיוון האידיאולוגי של תנועה זו הביא לחולשתה בקרב עובדים ובתהליכים שהתרחשו במקומות העבודה. כיוון זה, שהלך והתחזק ושהתבטא לעיתים תכופות בהזנחת האינטרסים של אנשי השורה בהסתדרות עצמה, היה אחד הגורמים לשקיעתה של תנועת העבודה כתנועה חברתית.

השלכה חשובה זו של הספר מזמנת לא רק חשיבה מחדש על עוצמתה החברתית של ההסתדרות בתקופת המנדט, אלא גם את העמקת חקרה של הפרספקטיבה החברתית

בהבנת שקיעתה המאוחרת יותר של תנועת העבודה. מבחינות אלה, הן היסטוריונים של החברה הארץ-ישראלית והן מדעני חברה העוסקים בסוציולוגיה של לאומיות ימצאו בספר עניין רב.